



КНЯЗІ СТАРОДУБСЬКІ ТА РИЛЬСЬКІ: СЕРЕДИНА XIV – ПОЧАТОК XV СТОЛІТЬ

У статті пропонується нова версія походження першого князя Стародубського у складі Великого князівства Литовського – Патрикія Давидовича. Зібрано та проаналізовано всі відомості, що збереглися у джерелах про цього князя, а також його синів та онуків.

Ключові слова: Любецький синодик, Віганд Марбурзький, Ян Длугош, Кейстут Гедимінович, Тевтонський орден, Стародубське князівство, Рильське князівство, Звенигород.

Одним з удільних князівств, що існували в межах Сіверської землі в період її входження до складу Великого князівства Литовського, було Стародубське (столиця – м. Стародуб, нині райцентр Брянської області Російської Федерації). Ім'я першого князя Стародубського, саме з цим титулом, нам відоме лише зі знаменитого Любецького синодика (пом'яника), а також близького до нього Пом'яника Введенської церкви Києво-Печерської лаври. У цих пам'ятках серед князів, діяльність яких певнено відноситься до XIV ст., зустрічаємо «Кн(я)зя Патрикія Давидовича Стародубського, приємшаго агг(е)лскій образъ, и кн(я)гиную его Елену, с(ы)на ихъ кн(я)зя Иоанна»¹. Зважаючи на рідкісне ім'я Патрикія та його титул, безумовно, мова йде про батька більш відомого князя – Олександра Патрикєвича Стародубського², який неодноразово згадується у джерелах протягом 1397 – 1407 рр.

В історіографії донедавна домінувало переконання, що Патрикій Давидович був однією особою з Патрикєм Наримунтовичем – онуком вел. князя литовського Гедиміна, який мав отримати Стародуб від вел. князя Ольгерда або Володислава-Ягайла. З літописів про Патрикія Наримунтовича відомо лише те, що у 1383 – 1387, а потім удруге у 1397 р., він був служилим князем у Новгороді Великому³. Впевненість у його тотожності з Патрикєм Давидовичем базувалася на тому, що його батько, Наримунт Гедимінович († 1348), при хрещенні був названий Глібом; а це ім'я розглядалося немов би як синонім імені Давид, оскільки один зі знаменитих давньоруських святих, кн. Гліб Володимирович (брат Бориса), носив хрестильне ім'я Давида⁴. Менш поширеною є інша думка, за якою Патрикій Давидович Стародубський не був тотожний Наримунтовичу, походючи з давньоруської династії Рюриковичів⁵.

Справді, останні дослідження показали, що навіть у домонгольській Русі, починаючи ще з XI ст., «взаємозамінності» імен Гліб та Давид не існувало. «Кожне з них фігурувало, вочевидь, як єдине, суміщуючи в собі функції родового та християнського»; «Таким чином, з другої половини XI ст. спостерігається досить показовий процес перетворення світських, родових імен цих князів (*Борис і Гліб*) у християнські, а їх християнських імен (*Давид і Роман*) – у князівські родові»⁶. Як бачимо, жодних причин для того, щоб приписувати Наримунту Гедиміновичу відразу два християнські імені, Гліба і Давида, не існує, оскільки кожне з них функціонувало у такій якості самостійно. А про те, що християнським іменем Наримунта було саме Гліб, свідчать джерела аж трьох різних видів. 1) У літописах під 1333 р. прямо говориться: «Наримунту, нареченому въ крещении Глѣбу»⁷. 2) У договорі вел. князя смоленського Івана Олександровича з Ригою згадані сини Гедиміна «Глѣбъ и

© Келембет Станіслав Миколайович – кандидат історичних наук, доцент кафедри Суспільно-гуманітарних дисциплін Кременчуцького університету економіки, інформаційних технологій та управління.

Алкердъ»⁸ (відповідно князі полоцький та вітебський). 3) Нарешті, у найдавнішому пом'янику Києво-Печерського монастиря, кінця XV ст., у розділі князів Корецьких, нащадків Патрикія Наримунтовича, першими записані князі Гліб та Патрикій.⁹ Більше того, син Наримунта Юрій, наприкінці XIV ст. кн. Пінський, у своїх актах звався Юрієм Глібовичем¹⁰. Таким чином, слід визнати, що якби у синодиках поминався Патрикій Наримунтович, то він мав бути записаний там по батькові як Глібович. Або ж і взагалі як Наримунтович, оскільки у вказаних синодиках патроніми князів, чий батьки носили дохристиянські імена, вказувалися саме за ними (Всеволодович, Святославич, Ольгович, Ольгердович і т. д.).

Проти тотожності Патрикія Стародубського з Патрикієм Наримунтовичем можна навести й ще один важливий аргумент. Син Патрикія Давидовича, Олександр Патрикієвич Стародубський, згадується протягом 1365 – 1407 рр. (саме з таким титулом – з 1397 р.), а інший син, Федір Патрикієвич Рильський, загинув на Ворсклі у 1399 р. (див. нижче). Тим часом про однойменних синів Патрикія Наримунтовича відомо, що з них старший, Федір Патрикієвич¹¹, помер у Пскові у 1426 р.¹², а молодший, Олександр Корецький – взагалі лише у 1443 р. або незадовго перед тим¹³. Навряд чи можливо, щоб ці дві «пари» Олександрів та Федорів, друга з яких була на покоління молодшою за першу, доводились між собою братами – синами Патрикія Наримунтовича-Давидовича.

Отже, у підсумку буде цілком логічним дійти висновку, що Патрикій Давидович Стародубський не мав жодного відношення до Патрикія Наримунтовича-Глібовича. Тим більше, що руський (не литовський) князь Патрикій Давидович згадується ще в одному джерелі, де він фігурує на півстоліття раніше за Патрикія Наримунтовича.

А саме в польській хроніці Яна Длугоша міститься звістка, що 16 жовтня 1336 р. литовські князі, сини Гедиміна Ольгерд, Кейстут та інші, а також руський Патрикій Давидович («*Patricius filius David Ruthenus*») здійснили віроломний напад на Мазовецьку землю¹⁴. Наявність у цій звістці точної, денної дати свідчить про її запозичення з якогось давнього достовірного джерела (скоріш за все, рочника чи календаря); та й само по собі нереально, щоб Длугош вигадав би руського князя з таким же, причому дуже рідкісним ім'ям по батькові, що і в Любецькому синодику¹⁵.

Протягом 1356 – 1365 рр. у джерелах неодноразово згадується литовський князь Патрикій (*Patryky, Patirke, Patrike, Paterky de Garten*), учасник війн Ольгерда та Кейстута Гедиміновичів з пруськими хрестоносцями, який від імені Кейстута управляв одним з його володінь – Городном (суч. м. Гродно в Білорусі). Більшість цих згадок міститься у прусько-орденській Хроніці Віганда Марбурзького, а також і в двох оригінальних актах XIV ст. 21 січня 1356 р. князі Кейстут, Ольгерд та Патрикій Городненський (*Kunstud, Algart et rex Paterky vulgariter (по-простому) de Karten*) здійснили успішний напад на Пруссію¹⁶. 13 серпня 1358 р. Кейстут, кн. литовський, «володар Троцький, Гродненський і т. д.», маючи суперечки про кордон з кн. Земовітом Мазовецьким, призначив для вирішення цього питання комісію у складі «*duces et boyaros nostros videlicet super Patryky, Woyszwilt et Aykszy, Olizar et Waskonem Kerdejewicz*». З'їхавшись у Городні з мазовецькою комісією, вони встановили кордон між литовськими землями, а саме «*districtum nostrum (тобто Кейстута) Grodnensem*», і землями Земовіта – округами Візненським та Гонядзенським.¹⁷ У 1360 р., під час територіальної суперечки на кордоні Пруссії з Мазовією, на питання орденського маршалка, чи не з'являвся там Кейстут, місцеві поляки відповіли: «Не Кейстут, але (були) Патрик та його син (*non Kunstute, sed Patirke et filius suus*)»¹⁸. У березні 1361 р. Кейстут, Патрикій та Ольгерд (*Kunstud, Patirky et Algard*) на кордоні з Пруссією були атаковані хрестоносцями, причому «*Paterky*» ледве зміг врятуватися втечею, на відміну від Кейстута, захопленого у полон¹⁹. На початку 1364 р. пруські та англійські рицарі спустошили околиці Городна (*Garten*), з приводу чого «*rex dictus Patrike*» розпочав мирні переговори з орденським маршалком. Це стало причиною того, що «у наступному році Кейстут (*Kunstud*) дав йому (Патрику) іншу землю, тому що був приятелем Ордена, у Руській землі».²⁰ Нарешті, 14 лютого 1365 р. «королі» Кейстут, Ольгерд, Патрикій Городненський і Олександр (*Kunstud, Algart, Paterky de*

Garten et rex Alexander), з 4000 війська, здійснили чергове вторгнення до Пруссії²¹.

У старій польській історіографії панувало переконання, що згадуваний Патрикій (у більшості робіт він фігурує зі схиленою формою імені – Патирк) був старшим сином Кейстута. Це переконання засноване на тому, що у хроніках Я. Длугоша, М. Меховського, М. Кромера, т. зв. Биховця та М. Стрийковського переліки синів Кейстута містять ім'я Патрикія. Однак необхідно враховувати, що у цих пізніх джерелах генеалогія литовських князів XIV ст. викладена з рядом грубих помилок, тому й їх свідчення про Патрикія Кейстutowича цілком можна поставити під сумнів. Скоріше за все, у кінцевому підсумку всі вони походять з хроніки Длугоша – автора, схильність якого до надзвичайно вільного використання своїх джерел, включаючи «конструювання» історичних фактів на основі власних здогадок чи навіть вигадок, є загальновідомою²².

Якщо ж ми звернемося до свідчень сучасника, Віганда Марбурзького, то побачимо, що в нього Патрик жодного разу (з чотирьох випадків) сином Кейстута не названий; хоча, якби це було справді так, то слід визнати досить дивним, що хроніст ніяк не відзначив даного факту. Нарешті, сам Кейстут, у документі 1358 р. призначаючи Патрикія «головою комісії» з визначення литовсько-мазовецького кордону, своїм сином його також не називає (див. вище). Нагадаємо також відомий факт, що Кейстут до кінця життя залишався язичником, а тому досить маловірогідно, щоб він назвав свого старшого сина християнським іменем Патрикій, тоді як всі його інші численні сини отримали імена литовсько-язичницькі (наймолодший з них, Жигимонт, був охрещений вже після смерті батька, а його перше, язичницьке ім'я залишається невідомим²³).

Таким чином, повідомлення Длугоша (та заснованих на ньому більш пізніх польсько-литовських хронік) про наявність у Кейстута сина Патрикія, слід визнати лише здогадом самого хроніста. Досить нагадати, для порівняння, наскільки фантастичним у нього є перелік синів Ольгерда (це загальновизнаний факт). Характерно також, що при згадках Патрикія у 1350 – 1360-х рр. сам Длугош, у переважній більшості випадків, його походження не вказує, і лише один раз називає цього князя, причому також помилково, братом Ольгерда та Кейстута²⁴. Це й зрозуміло, оскільки всі повідомлення Длугоша, у яких фігурує Патрикій, засновані на Хроніці Віганда Марбурзького (з характерними «доповненнями» та «корегуваннями»), де про його походження нічого не говориться.

У новітній польській історіографії, визнавши неможливим походження Патрикія Городенського від Кейстута, з даного питання було запропоновано дві інші версії. Т. Васілевський намагався довести, що Патрикій був тотожним Монівиду, сину (нібито наймолодшому) Гедиміна, про діяльність якого жодних інших свідчень не збереглося²⁵. Натомість Ян Теньговський, вказавши на безпідставність такої версії, ототожнив Патрикія Городенського з Патрикієм Наримунтовичем²⁶. Однак і з цією думкою ми погодитися не можемо. По-перше, якби Патрикій був рідним племінником Ольгерда та Кейстута, даний факт, як слід було б очікувати, навряд чи залишився б поза увагою Віганда Марбурзького. По-друге, який був смисл для Кейстута віддавати частину власних володінь, Городно в управління племіннику, коли в того була своя власна «отчина» (Пінське князівство Наримунта)? Та й «ранг» членів династії Гедиміновичів у XIV ст. навряд чи дозволяв їм бути простими намісниками старших родичів; принаймні, подібних аналогій для цього періоду ми не знаємо. Нарешті, існують вагомні підстави для ототожнення Патрикія Городенського з іншим князем.

Орденський документ 1360 р. згадує у Патрикія сина, який вже тоді брав участь у поході разом зі своїм батьком (знову ж таки, з хронологічних міркувань це досить маловірогідно для онука Наримунта чи Кейстута, правнука Гедиміна). А у 1365 р. серед литовських князів, які вторглися до Пруссії, відразу після Патрикія Городенського вказаний «гех Alexander». З усіх литовсько-руських князів, які згадуються протягом 2-ї половини XIV ст., здається, ним міг бути лише Олександр Патрикєвич Стародубський²⁷ – без сумніву, син і спадкоємець Патрикія Давидовича Стародубського. А якщо це справді так, то логічно буде ототожнити Патрикія Давидовича з

Патриком-Патрикієм Городенським, тобто визнати, що у поході 1365 р. брали участь батько з сином (так само, як і у 1360 р.). Різниця у титулі бентежити нас жодним чином не повинна, оскільки достовірно відомо, що Патрикій був виведений з Городна у тому ж 1365 р., а отже, Стародуб міг отримати значно пізніше. Нагадаємо також, що «руський» князь Патрикій Давидович ще у 1336 р. брав участь у поході литовських Гедиміновичів (див. вище). На користь його тотожності з Патрикієм Городенським можна навести й ще один аргумент, який, як вважаємо, дає можливість встановити й особистість батька цього князя.

Справа в тому, що посада намісника Городенського, яку Патрикій займав до 1365 р., у 1-й чверті XIV ст. знаходилася в руках знаменитого князя Давида, «каштеляна Гарті (Городна)», активного учасника боротьби з німецькими хрестоносцями²⁸. Дана обставина, враховуючи по батькові Патрикія Давидовича, особисто для нас не залишає сумнівів у тому, що цей князь і був намісником Кейстута у Городні, сином згаданого полководця Гедиміна, який отримав цю посаду, так би мовити, у спадок і «за заслуги» свого батька. Походження Патрикія Давидовича від Давида Городенського опосередковано підтверджують і ті обставини, за яких він уперше згадується у 1336 р. – як учасник походу Гедиміновичів на Мазовецьку землю. Адже згадаємо, що у 1324 р. аналогічний похід на Мазовію, здійснений за розпорядженням Гедиміна, очолив саме Давид Городенський²⁹, а через два роки останній був підступно вбитий мазовецьким шляхтичем³⁰. Тому участь Патрикія Давидовича, єдиного «руського» князя, у поході 1336 р., цілком можна розцінювати як продовження діяльності його батька, а також і як помсту за вбивство Давида.

Що стосується походження Давида Городенського, то це питання, як відомо, з причини відсутності джерел залишається відкритим. В. М. Татищев називає його сином Довмонта Псковського (до втечі з Литви – кн. Нальцанський, † 1299), вірогідно, на підставі того, що у 1323 р. литовський князь Давид також був запрошений до Пскова для боротьби з хрестоносцями³¹. Однак досить маловірогідно, щоб псковський літописець міг промовчати про таке походження Давида, зважаючи на дуже високу популярність Довмонта у Пскові. Ім'я Давида свідчить про його православне віросповідання, але це ще не доводить його належності до Рюриковичів, оскільки не можна виключати прийняття християнства і литовським князем – намісником руського Городна. Аргументом на користь литовського походження Давида може служити те, що його сину та онукам, окрім сіверського Стародуба, належало кілька сіл у корінній Литві, практично поряд з володіннями князів Гольшанських (див. нижче). З іншого боку, добре відомо, що охрещені литовські князі у джерелах фігурують, в основному, під своїми язичницькими іменами (той же Довмонт, сини Гедиміна та Ольгерда, Вітовт). Окрім того, у Длугоша під 1336 р. Патрикій Давидович названий «руським» князем. Як бачимо, нічого конкретного про коріння даного князівського роду сказати не можна.

Останній період свого життя Патрикій Давидович, як це впливає з запису Любецького синодика, провів на княжінні у сіверському Стародубі. Вперше Стародуб, як литовське володіння, згадується у грудні 1379 р., коли в похід на нього були відправлені московські війська³². Скоріш за все, це місто було приєднане до ВКЛ разом з Черніговом – за нашою думкою, в період між 1372 та 1375 рр., – і тоді ж було віддане у володіння Патрикію Давидовичу³³. У 1388 р. серед «*ducum Lythuanorum et Ruthenorum*», які гостювали при дворі короля Владислава-Ягайла у Польщі, згадується анонімний «*duce Starodubski*»³⁴, цим князем міг бути як Патрикій, так і, що більш вірогідно (з хронологічних міркувань), уже хтось із його синів.

Але чи міг васал Кейстута отримати від нього уділ у межах Сіверської землі? Гадаємо, що така можливість є цілком реальною. Хоча про володіння Кейстута у Сіверщині джерела нічого й не повідомляють, наявність таких володінь була не лише можливою, але теоретично, здається, навіть необхідною. Так, відомо, що між Ольгердом та Кейстутом існувала угода про те, що всі наново здобуті «городи» і волості вони будуть ділити між собою на пополам³⁵. Більше того, близько 1390 р. Вітовт особисто свідчив (перед урядом Тевтонського ордену): «Так, у Руській землі

багато замків і територій було здобуто – те все вони (Ольгерд і Кейстут) *поділили на пополам*».³⁶ Отже, частину здобутої Сіверської землі Ольгерд мав відступити Кейстуту. Ми вважаємо, що цією частиною і був Стародуб, а також Рильськ, які Кейстут віддав своєму давньому васалу – Патрикю Давидовичу, який до 1365 р. був його намісником у Городні, а потім отримав якийсь уділ «у Руській землі» (князем Рильським пізніше був молодший син Патрикя, Федір). У протилежному разі довелося б визнати, що Ольгерд порушив умову з Кейстутом, а саме залишив за собою всю Сіверщину в її повному складі (версія Ю. Пузини, С.-М. Кучинського, Ф. М. Шабульдо). Ще менш вірогідно, що Ольгерд, нічим не поділившись з Кейстутом, віддав Стародуб Патрикю Наримунтовичу (Р. В. Зотов, М. С. Грушевський). Нарешті, цілком можливо, що верховна влада саме Кейстута над Стародубом пізніше, на початку XV ст., відобразилася у тому, що це місто було передане у володіння його молодшому сину Жигимунту (Сигізмунду).

Окрім Стародуба, Патрикій Давидович зберіг також і деякі незначні володіння у корінній Литві. Так, у пруському вказівнику литовських доріг 1385 р. згадується «Patrickindorf», тобто «село Патрикя», що знаходилося на відстані одного переходу від Гольшан, по дорозі в Рудомин (суч. Рудаміна, південніше Вільнюса)³⁷. На те, що тут мається на увазі саме Патрикій Давидович, указує згадка у цьому ж районі, околицях Гольшан – Ошмян, володінь його синів Івана та Олександра, які відомі нам з інших джерел (див. наступний абзац). З цієї ж причини, здається, можна заключити, що Патрикій у 1385 р. все ще був живим; адже в протилежному разі згадане село, по аналогії, мало бути назване по імені реального власника, когось із його синів. Утім, однозначно цього стверджувати не можна. За свідченням Любецького синодика, Патрикій Давидович помер у чернецтві. Ім'я його дружини, Олени, невідомого походження, також відоме лише з цього джерела.

Кн. Іван Патрикєвич, окрім Любецького синодика, згадується лише у пруському вказівнику доріг 1385 р., де на шляху між Солечниками (суч. литовський Шальчїнінкай, на кордоні з Білоруссю) та Ошмянами вказане «село Івана сина Патрикя» («Ywandorfe Patrikeson»)³⁸. Поблизу знаходилися також і володіння його брата Олександра: по дорозі з Сурвілішок до Гольшан, в одному переході до останніх (буквально за 5-10 км) згадується резиденція «Олександра сина Патрика» («Alexander Patirkens son»)³⁹. Хто з братів був старшим, точно сказати неможливо; більш вірогідно, що Олександр, оскільки він ще у 1365 р. разом з батьком брав участь у поході на Пруссію. Іван Патрикєвич, скоріш за все, ненадовго пережив свого батька або навіть помер ще за його життя. Не виключено, що він міг володіти якоюсь часткою Стародубського князівства.

Кн. Олександр Патрикєвич Стародубський був особою для свого часу досить знаною. Підсумуємо всі звістки, що збереглися про його діяльність.

1365 р., 14 лютого – «rex Alexander», разом з Кейстутом, Ольгердом та Патрикєм Городенським брав участь у поході на Пруссію⁴⁰.

1385 р. – згадується резиденція «Олександра сина Патрика» («Alexander Patirkens son»), розташована у Литві за 5-10 км від Гольшан (див. вище).

1388 р., серпень – у Новому Місті (суч. Нови Корчин, Польща), при дворі короля Владислава-Ягайла, серед інших «ducum Lythuanorum et Ruthenorum» знаходився «duce Starodubski»⁴¹. Чи був то Олександр Патрикєвич, чи його брат Іван, чи, можливо, ще їхній старий батько, точно невідомо.

1389/1392 р. – знаходячись у Вільні, Олександр Патрикєвич поручився за якогось Бартоша Койлутовича, причому він перерахований останнім з чотирьох князів-поручителів (навіть після Ольгимунта – Івана Гольшанського)⁴². До речі, це ще один аргумент проти того, що Олександр був онуком Наримунта, членом правлячої династії Гедиміновичів.

Коли саме Олександр Патрикєвич успадкував Стародубське князівство, точно невідомо. У Хроніці Длугоша повідомляється, що у жовтні 1393 р. король Владислав-Ягайло, помиривши Вітовта зі Скиригайлом Ольгердовичем, до обіцяного Скиригайлу Київського князівства додав ще Кременець, *Стародуб* та Старі Троки⁴³. Важко

сказати, наскільки достовірним є це свідчення. З одного боку, в даному фрагменті своєї праці Длугош, без сумніву, користувався джерелами з королівського архіву, між іншим, грамотою Вітовта від 3 жовтня 1393 р.⁴⁴ Також немає нічого дивного в тому, що учасники угоди, домовившись відібрати Київ від Володимира Ольгердовича, зробили те саме стосовно володінь набагато слабшого князя Стародубського. Але навіть якщо ми й визнаємо повідомлення Длугоша достовірним, це ще не означає, що умова 1393 р. була повністю реалізована на практиці. Зокрема, Старих Трок Скиригайло точно не отримав. Тим не менш, все ж не можна повністю виключати того, що під час київського князювання Скиригайла, у 1394 – 1397 рр.⁴⁵, він справді володів Стародубом, відібраним від Олександра Патрикєвича (?).

1397 р., 6 січня (на свято Хрещення) – кн. Олександр Патрикєвич Стародубський приїжджав у гості до Москви⁴⁶. Надалі, як побачимо, він продовжував підтримувати дружні стосунки з Московською державою.

1398 р., 23 квітня – вел. кн. Вітовт, уклавши у Городні попередню угоду з Тевтонським орденом, зобов'язався на його ратифікацію привести з собою ряд вельмож, які, очевидно, були присутніми на переговорах; серед них вказаний і «Alexander Patrykiegen son» (причому він згаданий після Івана Ольгимунтовича, як і в акті 1389/1392 р.).⁴⁷ Справді, при ратифікації цієї угоди 12 жовтня того ж року, на німанському острові Салін, серед свідків з литовської сторони згадується «dux Alexander de Starodup» (тепер уже перед Іваном Гольшанським)⁴⁸.

1400 р., 31 грудня – біля озера Круди, між Городном та Меречем, кн. Олександр Патрикєвич Стародубський видав грамоту, в якій присягнув після смерті вел. князя Вітовта не шукати собі інших господарів, окрім короля Владислава (Ягайла) та Корони Польської⁴⁹.

1402 р. – кн. О. П. Стародубський, разом з Семеном-Лугвенієм Ольгердовичем (Мстиславським), під Любутськом зустріли кн. Родислава Ольговича Рязанського, який ішов походом на Брянськ; литовські князі розгромили рязанців та полонили самого Родислава, якого відіслали до Вітовта⁵⁰.

1403 р., 8 жовтня – видав свою дочку Агрипшину (Огрофену) заміж за кн. Андрія Дмитровича (Можайського), брата вел. князя Василя Московського; весілля відбулося у Москві⁵¹.

1406 р., вересень – під час литовсько-московської війни (т. зв. «стояння на Плаві») «herzog Allexander von Starodub» задумав перейти на сторону Москви, але завчасно був заарештований Вітовтом; про це останній повідомляв у листі великому магістру Тевтонського ордену від 13 жовтня⁵².

1407 р., 3 липня – Вітовт повідомляв орденському маршалку, що кн. Олександр Стародубський є живим та здоровим.⁵³ На цьому звістки джерел про Олександра уриваються; можливо, він так і помер у литовській в'язниці. В історіографії переважною є думка, що згодом Олександр Патрикєвич був звільнений, замість Стародуба отримав Звенигород (не пізніше 1408 р.), а потім Корець на Волині, ставши засновником роду князів Корецьких. Насправді ж Корецькі походили від іншого Олександра Патрикєвича – молодшого з трьох синів Патрикєя Наримунтовича, а не Давидовича.

Олександр Патрикєвич Стародубський був одним з небагатьох литовсько-руських удільних князів, які наприкінці XIV ст. карбували свою власну монету. Срібні «денги» цього князя, що містилися, головним чином, у складі скарбів 1390-х рр., були ідентифіковані лише у 2007 р. На аверсі цих монет зображений т. зв. «князівський знак», навколо якого досить упевнено читається легенда (у дзеркальному відображенні): «Печ(а)ть кн(я)зя Ол(е)кс(а)ндра П(а)тр(икиевича)» (останнє слово з трьох букв поміщене всередині, по боках від знаку); реверс же представляє собою непрочитне наслідування легенд татарських дирхемів. Що стосується «князівського знаку», то він практично ідентичний знаку Дмитра-Корибута Ольгердовича, князя новгород-сіверського та вел. князя чернігівського (з таким титулом він записаний у Любецькому синодику). Навряд чи це можна пояснити якимось інакше, ніж тим, що Олександр Стародубський визнавав свою васальну залежність від Корибута – го-

ловного правителя Сіверщини⁵⁴. Це могло мати місце в період з 1382-го (вбивство Кейстута та втеча за кордон Вітовта) по 1392 р. (на початку наступного року Корибут потрапив до неволі, втративши свої сіверські володіння).

Незабаром після арешту Олександра Патрикєвича (1406 р.) Стародуб, разом з Брянськом, було передано у володіння Швитригайла Ольгердовича. Останній у 1408 р., «спаливши замки Bransko et Starodub, які отримав від Владислава короля Польського та Олександра (Вітовта) великого князя Литовського», виїхав на службу до вел. князя Василя Дмитровича Московського⁵⁵. Разом зі Швитригайлом до Москви емігрувало також кілька дрібних князів, серед яких у літописах першими вказані Патрикій Звенигородський та Олександр Звенигородський⁵⁶. Оскільки ці князі, за думкою ряду дослідників, були тотожні Патрикю (нібито Наримунтовичу) та Олександру Стародубським, на питанні про їх ідентифікацію варто зупинитися дещо детальніше.

По-перше, слід встановити, яким саме Звенигородом володіли Патрикій та Олександр. У старій історіографії з цього приводу існували різні, але малопереконливі версії: Звенигород на Дністрі (Г.-Ф. Мюллер), Звенигород під Москвою (М. С. Грушевський), невідомий з інших джерел «сіверський» Звенигород (Ю. Вольф, Ю. Пузина), брацлавський Звенигород на р. Текичі (С.-М. Кучинський)⁵⁷. Насправді ж всі князі, які емігрували до Москви зі Швитригайлом, володіли уділами у межах давньої Чернігівської землі. Де саме знаходився «чернігівський» Звенигород, відомо недавно, на основі свідчень переписних книг XVI ст., встановив А. К. Зайцев. А саме, у переписі 1594/95 р. Каменського стану Орловського уїзду згадується Звенигородське городище на р. Неполоді, притоці Оки⁵⁸. Ще у 1866 р. тут знаходилося невеличке с. Звенигородське (всього 6 дворів), а за версту від нього – с. Жидке або Спаське (80 дворів).⁵⁹ Звенигородське в наш час вже не існує. Напроти ж с. Спаського (Орловський район), на лівому березі Неполоді, досить непогано збереглося давньоруське городище з нашаруваннями XIII та XIV – XV ст., а поряд з ним також велике селище⁶⁰. Не підлягає жодному сумніву, що це і є рештки давнього «чернігівського» Звенигорода, який припинив своє існування у якості міста, скоріш за все, ще у 1-й половині XV ст.

Що стосується Олександра Звенигородського 1408 р., то його тотожність з Олександром Стародубським у новітній історіографії відкинута. Безперечно, мова йде про Олександра Федоровича Звенигородського з Карачевської лінії чернігівських Ольговичів, нащадки якого, князі Звенигородські, залишилися на службі у Москві⁶¹. Щодо Патрикія Звенигородського, то більшість дослідників ототожнювали його з Патрикєм, колишнім князем Стародубським, нібито Наримунтовичем⁶². Однак існує і думка, що він також належав до роду карачевських Звенигородських, зокрема, був братом Олександра⁶³. І хоча у московських родоводах князів Звенигородських Патрикій не згадується (на відміну від Олександра), саме ця версія нам теж здається найбільш вірогідною.

По-перше, Патрикій Наримунтович, якщо його ототожнити з Патрикєм Звенигородським, у 1408 р. мав бути людиною, як на той час, дуже похилого віку, принаймні за 70 років⁶⁴. Востаннє він згадується у 1397 р., коли був прийнятий у Новгороді⁶⁵, звідки цілком міг виїхати до Москви. Його син Юрій Патрикєвич одружився на Анні, сестрі вел. князя Московського Василя Дмитровича⁶⁶, яка народилася 8 січня 1388 р.⁶⁷ Отже, якщо Юрій був сином Патрикія Звенигородського, то його шлюб міг відбутися ніяк не раніше осені 1408 р., коли Анні йшов 21-й рік; а такий вік для дівчиць того часу, як правило, для видання заміж був уже занадто запізним.

По-друге, яким чином Патрикій Наримунтович міг заволодіти «верховським» Звенигородом, тоді як відразу після нього згадується місцевий «отчич», кн. Олександр Звенигородський? Характерно, що жоден інший представник династії Гедиміновичів у цьому регіоні – басейні верхньої Оки (ареал т. зв. «верховських» князівств), – ніяких володінь ніколи не отримував. Нарешті, у літописах представники перших поколінь Гедиміновичів, в т. ч. і Патрикій Наримунтович, як правило, згадуються зі своїми патронімами і, здається, ніколи – лише за іменем та удільним титулом.

По-третє, у розділі «князей Черниговских» пом'яника Введенської церкви Києво-Печерської лаври серед осіб межі XIV – XV ст. поминається кн. Патрикій, характер та місце запису якого навряд чи дозволяють ототожнити його з Патрикієм Наримунтовичем. А саме, навряд чи представник правлячої династії Гедиміновичів міг бути вписаний для поминання лише по імені, без патроніма та удільного титулу. Перед Патрикієм у пом'янику записаний кн. Дмитро Орлський, столицею якого, за нашим переконанням, було сучасне м. Орел (обласний центр Росії). Щоправда, у якості фортеці Орел був заснований лише у 1566 р., але, за археологічними даними, існував ще у домонгольські часи⁶⁸; отже, мова йшла не про заснування, а про відновлення запустілого міста на прикордонні з «полем» (аналогічно сусіднім Болхову та Кромам). Орел знаходився всього у 15-20 км на південь від давнього Звенигорода на р. Неполоді, а отже, Дмитро Орлський вірогідніше за все був молодшим представником роду Звенигородських; у будь-якому випадку він належав до Карачевської лінії Ольговичів. Після ж Патрикія у пом'янику записаний якийсь кн. Іван Сеньський, а потім – кн. Олександр Федорович Звенигородський⁶⁹. Враховуючи таке «оточення» Патрикія у пам'ятці, його також цілком логічно буде віднести до карачевських Звенигородських. Вірогідніше за все, він дійсно був старшим братом Олександра Федоровича. У будь-якому випадку, Патрикій та Олександр Звенигородські, звичайно ж, ніяк не могли бути тотожними з їхніми тезками, Патрикієм Давидовичем та Олександром Стародубськими.

Молодшим сином Патрикія Давидовича, після Олександра та Івана, напевне, був Федір. Про нього збереглася єдина літописна звістка, що у знаменитій битві на Ворсклі 12 серпня 1399 р. серед багатьох інших князів загинув Федір Патрикієвич Рильський⁷⁰. Навряд чи можна сумніватися в тому, що він успадкував Рильськ від батька, сіверські володіння якого, в такому разі, не обмежувалися одним Стародубом. Сином же Федора Патрикієвича, а можливо, братом, досить логічно визнати Василя Рильського; цей князь у Любецькому синодику поминається всього через один запис після Патрикія Давидовича Стародубського з сином Іваном (їх розділяє лише ім'я кн. Бориса Михайловича Тверського, † 1395).⁷¹ Також вірогідним є припущення С.-М. Кучинського, що у 1408 р., під час від'їзду до Москви Швитригайла, а також кількох дрібних князів Чернігівської землі, Василь Рильський зберіг вірність Литовській державі. Саме через це ані він, ані рильські бояри, на відміну від бояр деяких інших сіверських міст, не згадується в літописному повідомленні про цю еміграцію⁷².

У тому ж повідомленні 1408 р., відразу після Патрикія та Олександра Звенигородських, виступає кн. Федір Олександрович з Путивля⁷³. Як припустив М. С. Грушевський, він міг бути сином Олександра Патрикієвича Стародубського, оскільки в сусідньому Рильську (в тексті очевидна описка чи друкарська помилка – «в Путивлю») сидів син Патрикія Федір († 1399).⁷⁴ Ця ж версія, як доведений факт, була прийнята і в польській історіографії⁷⁵. Остаточна вона підтвердилася після публікації пом'яника Введенської церкви Києво-Печерської лаври, де записано «князя Феодора Александровича, Стародубского», який міг бути лише сином Олександра Патрикієвича⁷⁶. Найвірогідніше, що Федір Олександрович отримав Путивль від вел. князя Вітовта, після смерті батька у 1407/1408 р., замість конфіскованого у Олександра Стародуба. Принаймні Путивль навряд чи міг належати ще самому Олександру Патрикієвичу, оскільки з XIV ст. це історично сіверське місто адміністративно входило до складу Київської, а не Сіверської землі⁷⁷. Що ж стосується титулування Федора Олександровича у пом'янику князем Стародубським, то навряд чи його можна сприймати лише як родове «прізвище», які у князівському середовищі того часу практично ще не вживалися. Скоріш за все, Федір повернувся з Москви до ВКЛ разом зі Швитригайлом у 1410 р.⁷⁸, після чого й отримав від Вітовта свою родову «отчину» – Стародубське князівство. У такому разі Федір Олександрович помер не пізніше 1422 р., коли з титулом князя Стародубського («dux Starodubensis») вперше виступає вже Сигізмунд, молодший брат Вітовта⁷⁹.

1. Синодик Любецького Антонієвського монастиря. – Чернігов, 1902 (факсимільне видання). – Арк. 20; Поменник Введенської церкви в Близьких печерах Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. – К., 2007. – Спецвипуск 7. – С. 18 (запис практично повторює цитований з Любецького синодика).

2. Він також записаний у Введенському пом'янику, але без титула «Стародубського» (Поменник Введенської церкви в Близьких печерах Києво-Печерської лаври. – С. 19).

3. ПСРЛ. – М., 2000. – Т. III. – С. 379, 389; М., 2000 [Пг.-Л., 1915-1929]. – Т. IV. – Ч. 1. – С. 345, 347 (новгородці прийняли московських намісників, після чого Патрикій, очевидно, змушений був покинути місто).

4. Уперше версію про «Гліба-Давида Наримунда Гедиміновича» запропонував архієпископ Філарет (Гумілевський), хоча він, слідом за кн. П. Долгоруковим, помилково вважав Патрікія не сином, а онуком Наримунта (Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1874. – Кн. V. – С. 44, прим. 66). Надалі Патрікія Давидовича з Патрікієм Наримунтовичем-Глібовичем ототожнювали В. Б. Антонович, Р. В. Зотов, М. С. Грушевський, Ю. Пузина, С.-М. Кучинський, Ф. М. Шабульдо, О. В. Русина та інші. Тієї ж думки раніше дотримувалися і ми (Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі // Сіверянський літопис. – 2011. – № 2).

5. Wolff J. Rod Gedimina. – Krakow, 1886. – S. 17 (утім, тут автор помилково відносить Патрікія до роду північно-руських кн. Стародубських, нащадків вел. кн. Володимиро-Суздальського Всеволода «Велике гніздо»); Леонтович Ф. И. Очерки истории литовско-русского права // Журнал Министерства народного просвещения. – 1893. – Декабрь. – С. 274, прим. 2; Tegowski J. Pierwsze pokolenia Gedyminowiczów. – Poznań; Wrocław, 1999. – S. 29.

6. Литвина А. Ф. Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X – XVI вв. – М., 2006. – С. 114 (тут наведені, лише для XI ст. два приклади існування в одній сім'ї двох братів – Гліба і Давида).

7. Новг. I лет., 6841 г. // ПСРЛ. – Т. III. – С. 345.

8. Смоленские грамоты XIII – XIV веков. – М., 1963. – С. 70.

9. Древний помянник Киево-Печерской лавры (конца XV и начала XVI столетия) // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – К., 1892. – Кн. VI. – Отдел 3. – С. 11. Так само і у пізнішому Введенському пом'янику (Поменник Введенської церкви в Близьких печерах Києво-Печерської лаври. – С. 22).

10. Horoszkiewicz R. Notatki heraldyczne ze wschodniego Polesia // Miesiecznik Heraldyczny. – 1930. – № 8. – S. 155; Puzyna J. Potomstwo Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1932. – № 10. – S. 185.

11. ПСРЛ. – СПб., 1856. – Т. VII. – С. 254; цей же розпис міститься і в московських родовідних книгах.

12. ПСРЛ. – М., 2001. – Т. V. – Вып. 2. [Псковские летописи. – М., 1955. – Вып. 2]. – С. 121.

13. Wolff J. Rod Gedimina. – Krakow, 1886. – S. 18 (витяг з акту наведений у старій праці Ш. Окольського).

14. Długosz J. Opera omnia. – Cracoviae, 1876. – Т. XII. Historiae polonicae libri XII. Т. III. – P. 172. В старому польському перекладі тут допущено грубу помилку – «Patrycy syn Daniela» (Długosz J. Dziejów polskich ksiąg dwanaście / Przekład K. Mecherzyńskiego. – Kraków, 1868. – Т. III. Ks. IX, X – S. 162).

15. Утім, і в цьому випадку Длугош, очевидно, не зміг утриматися від характерних для нього «доповнень» свого першоджерела. Так, серед литовських князів, синів Гедиміна, у звістці фігурують також кілька його онуків, які жили значно пізніше: Ольгерд, Кейстут, Корибут (насправді – син Ольгерда), Патрікій (помилково вважав його сином Гедиміна), Любарт, Суривіл та Бутав (останні двоє – насправді Кейстутівичі).

16. Scriptores rerum Prussicarum. – Leipzig, 1863. – Bd. 2. – S. 522. За Длугошем, кн. Патрікуг ще раніше, у 1348, 1353 та 1354 рр. брав участь у походах Ольгерда та Кейстута на Пруссію, причому у першому випадку він названий їхнім братом (Długosz

J. Opera omnia. – Т. XII. – Р. 231, 247, 248). Однак єдиним джерелом Длугоша про ці події, без сумніву, була саме Хроніка Віганда; тим часом у латинському перекладі останньої, зробленому, як добре відомо, спеціально на замовлення Длугоша, ніякий Патрикій не згадується. Очільниками першого походу 1352 р., який у Длугоша помилково віднесений ще до 1348 р. (пор. подробиці), у Віганда виступають лише «reges Lithwanorum». Похід 1353 р. на Resel (Resil) очолили «обидва язичницькі королі (ambo reges paganorum)», тобто Ольгерд та Кейстут. Нарешті, похід 1354 р. на Wartenberg, за Вігандом, також здійснили «Kynstute, Algard cum bayoribus etc. (з боярами і т. д.)» (Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. 2. – S. 516-518, 520). Без сумніву, в усіх трьох випадках ім'я Патрикія є домислом самого Длугоша, досить характерним для цього хроніста; це тим більш очевидно, що учасником походу 1354 р. названий також кн. Скиригелло – особа для даного часу цілком фантастична. Пізніше ім'я Патрикія також фігурує у Длугоша майже в усіх повідомленнях про литовсько-орденські війни, в т. ч. й тоді, коли у Віганда воно відсутнє.

17. Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego. – Warszawa, 1863. – S. 73-74, № LXXX (Datum et actum in Grodno feria tertia proxima infra octavas Beati Laurentij Martiris gloriosi).

18. Codex diplomaticus Prussicus. – Königsberg, 1848 – Bd. 3. – S. 115, № 87; див. також про цей епізод: Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. 2. – S. 525.

19. Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. 2. – S. 527-528; Bd. 3. – S. 80.

20. Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. 2. – S. 544-545.

21. Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. 2. – S. 549.

22. Długosz J. Opera omnia. – Т. XII. – Р. 406; ця звістка повторена у більш пізніх хроніках: Miechowita M. Cronica Polonorum. – Kraków, 1521. – P. CCLXIII; Cromeri M. De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. – Basileae, 1555. – P. 349. Інші сини Кейстута тут перераховані правильно, однак Бутов Кейстutowич помилково віднесений до синів Ольгерда, так само, як Наримунт і Любарт реально – сини Гедиміна.

У Хроніці Биховця серед синів Кейстута згадується Андрій Горбатий Полоцький, насправді – син Ольгерда (ПСРЛ. – Т. XXXII. – С. 43). Зазначимо, що у Єврейновському літопису, єдиному, де міститься перелік Ольгердовичів, аналогічний з Хронікою Биховця, серед Кейстutowичів поіменно названі лише Вітовт, Андрій Полоцький і Жигимонт, про інших же сказано: «А три в молодости своей без плоду и без удѣлов померли» (ПСРЛ. – Т. XXXV. – С. 223, 224). У Хроніці ж Биховця замість цих анонімних князів фігурують Патрикій, Товтивил та Войдат – так само, як у Длугоша. Оскільки вказана хроніка відома лише з видання Т. Нарбута, а останній «прославився» дуже вільним відношенням до своїх джерел і навіть прямими фальсифікаціями, то цілком можливо, що імена трьох Кейстutowичів «додав» з Длугоша сам Нарбут. Це тим більш вірогідно, що ні Патрикій, ні Товтивил, ні Войдат у литовсько-руських літописах жодного разу більше не згадуються. Не можна цілком виключати й того, що їх імена запозичив з польської хронографії (Меховського чи Кромера) сам автор Хроніки Биховця.

У Хроніці Стрийковського перелік синів Кейстута повністю повторює Длугоша. Однак про Патрика Кейстutowича тут наведено додаткові відомості: його уділом були «Bransko, Zurasz i Stramele» (на Підляшші), а сам князь, «провівши великі війни з пруськими хрестоносцями», начебто був вбитий татарами у 1398 р. (Strykowski M. Kronika polska, litewska, zmodska i wszystkiej Rusi. – Warszawa, 1846. – Т. II. – S. 58). Це – одне з тих «оригінальних повідомлень» Стрийковського, достовірність яких є більше ніж сумнівною; зокрема, якщо Патрик, брат вел. князя Вітовта, загинув у 1398 р., то чому він жодного разу не згадується у джерелах протягом 1380 – 1390-х рр.?

Відзначимо ще, що у старій польській історіографії впевненість у тому, що Патрикій був сином Кейстута, була настільки міцною, що призвела навіть до «виправлення» тексту джерела. За Вігандом і Длугошем, незабаром після походу 1352 (за Длугошем 1348) р. аналогічний похід на Пруссію здійснив анонімний князь Смоленський, який у ньому і загинув. Й. Фогт та Е. Рачинський, перші видавці Віганда, чомусь ототожили цього князя з Патриком Кейстutowичем (Chronica

- Wigandi Marburgensis: Kronika Wiganda z Marburga. – Poznanie, 1842. – S. 94-95), мабуть, на підставі свідчення Длугоша про участь Патрикія у попередньому поході. Однак у Віганда *загублий* князь Смоленський ясно названий «*filius fratri sui*», тобто сином брата Кейстута (*Scriptores rerum Prussicarum*. – Bd. 2. – S. 518). Тим часом у виданні Фогта-Рачинського замість цього стоїть просто «*filius*» (син), а у польському перекладі говориться, що князь Смоленський «ледве не загинув!» (*Chronica Wigandi Marburgensis: Kronika Wiganda z Marburga*. – S. 95-96). З цього видання дану грубу помилку перейняв І. Данилович, у якого вказано, нібито Віганд називає Патрика 1352 р. «*Rex de Smalantz*», а останнього – сином Кейстута (*Daniłowicz I. Skarbiec dyplomatów papieżkich, cesarskich, krolewskich, książęcych...* – Wilno, 1860. – Т. I. – S. 193-194, № 400).
23. Wolff J. *Rod Gedimina*. – Krakow, 1886. – S. 62.
24. D ugosz J. *Opera omnia*. – Т. XII. – P. 231.
25. Wasilewski T. *Synowie Giedymina w. ks. Litwy a następstwo tronu po nim // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia*. – 1990. – № 45. – S. 185-186, 192-194.
26. Tęgowski J. *Czym synem był książę grodzieński Patryk ? // Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. – Toruń, 1997. – S. 59-67.
27. Інший Олександр, Коріатович, у цей час діяв далеко на півдні – на Поділлі. Навряд чи з хрестоносцями міг воювати й Олександр Четвергенський (згадується 1388 р.), один з дрібних волинських князів.
28. Неодноразово згадується протягом 1314 – 1326 рр. (Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*. – М., 1997. – С. 173-186, по покажчику). Про те, що Давид був князем, див. у Псковських літописах під 6831 (1323) р. (*ПСРЛ*. – М., 2001. – Т. V. – Вып. 2 [*Псковские летописи*. – М., 1955. – Вып. 2]. – С. 22, 23).
29. Петр из Дусбурга. *Хроника земли Прусской*. – С. 184.
30. Puzyna J. *Narymunt Gedyminowicz // Miesiecznik Heraldyczny*. – 1930. – № 3. – S. 36 (посилання на роботи Коцебу та Халецького).
31. *ПСРЛ*. – М., 2001. – Т. V. – Вып. 2 [*Псковские летописи*. – М., 1955. – Вып. 2]. – С. 22, 23.
32. *ПСРЛ*. – М., 2000 [Пг., 1922]. – Т. XV. – Вып. 1. – Стб. 138.
33. Детальніше див.: Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі // Сіверянський літопис. – 2011. – № 2. – С. 4-5. До наведеного тут огляду історіографії з питання, коли саме Патрикій (нібито Наримунтович) отримав Стародуб, додамо ще припущення Я. Теньговського, нібито це могло статися після литовського походу 1369 р., під час якого загинув кн. Семен Дмирович Крапива Стародубський (Tęgowski J. *Pierwsze pokolenia Gedyminowiczów*. – Poznań; Wrocław, 1999. – S. 30-31). Дослідник не знав, що названий князь належав до роду північноруських кн. Стародубських, які не мали нічого спільного з сіверським Стародубом.
34. *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420 / Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*. – Kraków, 1896. – Т. XV. – S. 76.
35. *ПСРЛ*. – М., 1980. – Т. XXV. – С. 61, 85, 97 і т. д.
36. Ліцкевіч А. У. «Мемарыял Вітаўта» – першая хроніка Вялікага княства Літоўскага // *Беларуская думка*. – 2009. – № 2. – С. 94.
37. *Scriptores rerum Prussicarum*. – Bd. 2. – S. 700.
38. *Scriptores rerum Prussicarum*. – Bd. 2. – S. 699.
39. *Scriptores rerum Prussicarum*. – Bd. 2. – S. 706-707. Відсутність князівського титулу нас бентежити не повинна, оскільки відразу після Олександра згадується, також без титулу, «*Ongemundes hoff Galschan*», тобто кн. Іван Ольгимунтович Гольшанський.
40. *Scriptores rerum Prussicarum*. – Bd. 2. – S. 549.
41. *Rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420*

/ Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Kraków, 1896. – Т. XV. – С. 76.

42. Ця поручна грамота відома лише з реєстри в Інвентарі Краківського коронного архіву, укладеному Я. Замойським в 1560-х рр., див.: Halecki O. Z Jana Zamojskiego inwentarza archiwum koronnego // Archiwum Komisji Historycznej. – Kraków, 1919. – Т. XII. – Czesc I. – С. 166. О. Халецький викладає її зміст так: «Poręczenie kniazioŭ: Dymitra, Michała Jawnutiewiczza, Olgimunta i Aleksandra Patrykiewiczza, oraz szeregu bojarów (m. i. «Montwil *magni ducis* Skirgalonis boiari») za Bartosza Kojlutowicza, datowane z Wilna, «feria sexta», bez podania roku». Грамота була укладена не раніше грудня 1388 р., коли до Литви повернувся з Москви Дмитро Ольгердович Старший (очевидно – перший з поручителів), і не пізніше 1392 р., коли Скиригайло втратив посаду намісника у ВКЛ і відповідний їй (у руськомовних актах) титул великого князя.

43. Długosz J. Opera omnia. – Т. XII. – Р. 502.

44. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. – Т. II. / Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Kraków, 1891. – Т. XII. – С. 471. Зміст обох джерел практично співпадає, аж до точної дати угоди.

45. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т. IV. – С. 173, 474.

46. Карамзин Н. М. История государства Российского. – СПб., 1842. – Кн. II. – Т. V. – Стб. 100, прим. 254. Очевидно, ця звістка запозичена зі втраченого Троїцького літопису, оскільки у всіх інших літописах вона відсутня. Правильність перекладу року на січневий від Р. Х. підтверджує повна дата у попередньому повідомленні (15 січня у понеділок).

47. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae / Monumenta mediae aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. – Cracoviae, 1882. – Т. VI. – С. 54; польський переклад: Daniłowicz I. Skarbiec diplomatów... – Т. I. – С. 315, № 394.

48. Codex diplomaticus Lithuaniae, e codicibus manuscriptis, in archive secreto Regiomontano asservatis / Ed. E. Raczyński. – Vratislaviae, 1845. – Р. 256 (за трансумптом 1419 р.); Daniłowicz I. Skarbiec diplomatów... – Т. I. – С. 315, № 395.

49. Розов В. Українські грамоти. – К., 1928. – Т. I. XIV в. та перша половина XV в. – С. 61-62, № 34. Грамота видана 1400 р., у п'ятницю на кануні Обрізання Христового, тобто 31 грудня, яке у 1400 р. дійсно припадало на п'ятницю.

50. ПСРЛ. – М., 2004 [М.; Л., 1949]. – Т. XXV. – С. 231, і т. д.

51. Там само, с. 232.

52. Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae. – С. 136.

53. Там само, с. 150.

54. Барэйша Ю. Аб атрыбуцы і датаванні дзвюх манет Алексінскага скарбу // Банкаўскі веснік. – 2007. – Май. – С. 65-67; Зайцев В. В. Новые находки ранних монет Великого княжества Литовского в России // Средневековая нумизматика Восточной Европы. – М., 2007. – Вып. 2; Рябцевич В. Н. О монетах Новгород-Северского и Стародубского уделов Великого княжества Литовского (последняя четверть XIV в.) // Там само, с. 138-159; Зайцев В. В. «Северские» монеты с «княжеским знаком», 80-е гг. XIV в. // Нумизматика. – 2011. – № 1. – С. 18-20 (відносить до карбування Стародубського князівства, можливо, ще Патрикія Наримунтовича, двосторонні анепіграфні наслідування з «князівським знаком», більшість яких знайдено на півдні Брянської області). Крім того, низку екземплярів цих монет можна зустріти в мережі Інтернет, напр. один з кращих: http://rus-moneta.ru/big_g.php?mon_id=2866. «Князівський знак» на монетах Олександра Патрикєвича, порівняно з монетами Корибута, хоча дуже і дуже незначно, все ж дещо видозмінений, нагадуючи собою «процвітлий хрест».

55. Długosz J. Opera omnia. – Т. XII. – Р. 571.

Зазначимо, що в історіографії існує думка, нібито Брянськ раніше також належав Олександру Патрикєвичу, за Ф. І. Леонтовичем – протягом 1399 – 1401 рр., за С.-М. Кучинським – після 1401 р. Кучинський вважав, окрім того, що Олександр володів ще і Черніговом! Про безпідставність і неприйнятність цих припущень див.: Русина

О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 106-107; Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі // Сіверянський літопис. – 2011. – № 2. – С. 6.

56. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 237, і т. д.

57. Детальніше див.: Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі. – С. 5, 7-8.

58. Писцовые книги XVI века. – СПб., 1877. – Ч. 1. – Отд. II. – С. 889.

59. Список населённых мест Российской империи. – XXIX. Орловская губерния. Список населённых мест по сведениям 1866 года. – СПб., 1871. – С. 19.

60. Археологическая карта России. Орловская область. – М., 1992. – С. 19, 23.

61. Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 105-106; Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі. – С. 8; Беспалов Р. А. «Новое потомство» князя Михаила Черниговского по источникам XVI – XVII веков (к постановке проблемы) // Проблемы славяноведения. – Брянск, 2011. – Вып. 13. – 80, 82-83.

62. Р. В. Зотов, М. С. Грушевський, С.-М. Кучинський. З останніх робіт: Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – К., 1998. – С. 100-104; дослідниця доходить висновку, що, «названий у літописах князем Звенигородським, Патрикій Наримунтович ніколи ним не був».

63. Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca czternastego wieku. – Warszawa, 1895. – S. 620; Беспалов Р. А. «Новое потомство» князя Михаила Черниговского по источникам XVI – XVII веков (к постановке проблемы) // Проблемы славяноведения. – Брянск, 2011. – Вып. 13. – 80, 82-83. Р. А. Беспалов ґрунтується на даних родовідного розпису Діонісія Звенигородського (близько 1530 р.), до якого включене літописне повідомлення 1408 р., але з грубими помилками та доповненнями. Зокрема, тут Патрикій названий князем не Звенигородським, а Карачевським та Хотимським, а його брат Олександр – Карачевським та Звенигородським. Дослідник вважає ці титули реаліями початку XV ст. Однак ще М. Є. Бичкова показала, що повідомлення у розпису Діонісія, порівняно з літописним, жодних достовірних даних не містить. Напр., учасниками зустрічі емігрантів під Москвою, явно «доданої» укладачем розпису, названі два боярини, з яких один на той час знаходився в «опалі», а інший помер ще у 1390 р. (Бичкова М. Е. Состав класса феодалов в России в XVI в. – М., 1986. – С. 40-41, 74).

64. Саме тому деякі дослідники вважали Патрикія Звенигородського або племінником Патрикія Наримунтовича, сином Олександра Наримунтовича, який згадується у 1338 р. (Г.-Ф. Мюллер), або навіть онуком, сином Олександра Патрикєвича (Ю. Пузина) (детальніше див.: Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі. – С. 7; раніше ми також підтримували цю версію).

65. ПСРЛ. – М., 2000. – Т. III [Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. – М.;Л., 1950]. – С. 389.

66. Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. – М., 1851. – Кн. X. – С. 136, 222 (московські родовідні книги).

67. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 214.

68. Дані з мережі Інтернет.

69. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. – К., 2007. – Спецвипуск 7. – С. 19.

70. ПСРЛ. – Т. IV. – Ч. 1. – С. 386; М., 2000 [СПб., 1897]. – Т. XI. – С. 174. У більшості інших літописів Федір Патрикєвич помилково названий князем Волинським, оскільки до нього віднесено титул попереднього у переліку князя, Дмитра Даниловича (Волинського-Острозького); це добре видно з порівняння текстів.

71. Синодик Любецкого Антониевского монастыря. – Чернигов, 1902 (факсимільне видання). – Арк. 20. Про смерть кн. Бориса Михайловича Тверського див. напр.: ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 222. Щоправда, у Введенському пом'янику після Бориса Михайловича, перед Василем Рильським, записані ще князі Дмитро Друцький (згадується у 1373 р.), Данило Романович Новосильський (початок XV ст.) та якийсь Всеволод Устийський (Поменник Введенської церкви в Ближніх пе-

черех Києво-Печерської лаври // Лаврський альманах. – К., 2007. – Спецвипуск 7. – С. 18). Який же порядок був у спільному протографі обох синодиків, ми не знаємо.

72. Детальніше про історіографію цього питання див.: Келембет С. М. Сіверські князі Наримунтовичі. – С. 8.

73. «Кн. Патрикѣй Звенигородский и кн. Александръ Звенигородский же, и ис Путивля кн. Федоръ Александрович (...)» (ПСРЛ. – М., 2001. – Т. VI. – Вып. 2. – Стб. 28; М., 2005 [СПб., 1910]. – Т. XX. – С. 225). Саме таким слід визнати початкове читання наведеної цитати. Тим часом в інших зведеннях виділені курсивом сполучники «же и» відсутні; але якщо деякі видавці правильно проставили знак коми, який у давньоруських текстах не вживався, після слова «Звенигородский» (ПСРЛ. – Т. VIII. – С. 82; Т. XXIV. – С. 174), то інші (напр. ПСРЛ. – Т. XXV. – С. 237) – після слів «из Путимля», які, таким чином, стали відноситися до попереднього князя Олександра Звенигородського. Саме собою перебування у південному Путивлі Олександра Звенигородського досить сумнівне. До того ж, у такому випадку Федір Олександрович, на відміну від всіх інших князів у переліку, «залишається» без вказівки на своє удільне володіння.

74. Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. IV. – С. 455.

75. Puzyna J. Potomstwu Narymunta Gedyminowicza // Miesiecznik Heraldyczny. – 1931. – № 5. – С. 109, і т. д.

76. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. – С. 18-19. Сам Олександр Патрикєвич записаний у пом'янику дещо нижче, через три імені після Федора Олександровича. Але хронологічна система у цій частині пам'ятки містить грубі «збої» навіть для князів однієї родинної лінії. Досить сказати, що кн. Роман Новосильський, записаний безпосередньо перед Федором Олександровичем, поминається після своїх двох синів, Данила та Василя Романовичів Новосильських, і навіть після онука Василя Львовича, а батько останнього, Лев Романович Новосильський – взагалі більш ніж через двадцять імен після сина! (там само).

77. Детальніше див.: Русина О. В. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. – С. 108-109.

78. ПСРЛ. – Пг., 1922. – Т. XV. – Вып. 1. – Стб. 186.

79. Dogiel M. Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae. – Vilnae, 1764. – Т. IV. – Р. 114, № 90.

В статье предлагается новая версия происхождения первого князя Стародубского в составе Великого княжества Литовского – Патрикия Давидовича. Собраны и проанализированы все сведения, которые сохранились в источниках об этом князе, а также его сыновьях и внуках.

Ключевые слова: Любецкий синодик, Виганд Марбургский, Ян Длугош, Кейстут Гедиминович, Тевтонский орден, Стародубское княжество, Рьльское княжество, Звенигород.

Kelembet S. M. The Princes Starodubskiy and Ryl'skiy: the mid – XIVs – the early XVs centuries.

The First Starodubskiy Prince in the Grand Lithuania Duchy was Patrykiy Davydovych who, in this title, was known only by its record in Lyubetskiy sinodik and pomyannik of Vedenska Kiyevo-Percherska Lavra church. In the historiography this prince, usually was identified Patrykiy Narymuntovych, grandson of Grand Lithuania Duke, Gediminas. Narimunt had a Christian name of Glib, which was considered as a synonym of the name David as one of the first ancient Holy Prince Glib Volodymyrovych, in baptism was called David.

However, nowadays it is proved that in the pre-Mongol period names Glib and David began to be used separately, each as princely, and christening. In sources of different types, at that time the most ancient pomyannik of the Kiyevo-Percherska Lavra, Narimunt appears with a name Glib, and his brother was called as Yuriy Glibovych. So Patrykiy Narimuntovych-Glibovych had no relation to Patrykiy Davydovych Starodubskiy.

The Prince Patrykiy who was Keystut Gediminovich deputy in Horodne is repeatedly mentioned in sources of the Teutonic Order during 1350- the 1360th years, and in 1365 received new possession «in Russian land».

In Polish historiography he was identified with Patrykiy Keystutovych (mythical), then with Patrykiy Narimuntovych. In fact there are good arguments in favor of this Prince who was identical to Patrykiy Davydovych.

Prince David as his father can be recognized the commander Gedymin, and also the Governor Horodenskyi. After removal from the Horodne Patryckii Davydovych, a vassal of Keystut, got the siverskyi Starodub. That was in conformity with the agreement between the Grand Duke Olgerd and Keystut that all newly acquired land, and thus Siverschyna, they will be shared with each other in half.

The second part of the article collects and analyses all the information having preserved in the sources about Patrykiy Davydovych's sons and grandsons Princes Starodubskyi and Rylskyi. More over, on the bottom of Vedenska Kiyevo-Pecherskaya Lavra Church monument it is established the existence of the previously unknown Prince Starodubskyi – Fedor Oleksandrovyh, Patrykiy's grandson.

Key words: Lyubetskiy sinodik, Wigand of Marburg, Jan Długosz, Keystut Gediminovich, the Teutonic Order, the Principality of Starodub'sk, the Principality of Ryl'sk, Zvenigorod.

